

Още за факторите, обусловили румънските аспирации към Южна Добруджа до 1916 г. и отвличанията към Молдова

Калчо К. Калчев

Публично пространство не от днес е изпълнено с битки за историята. Такива е имало винаги. Едни и същи на пръв поглед факти са били допълвани, преосмисляни, вкарвани в ново съотношение с други, получаващи алтернативни оценки.

А в миналото на българо-румънските отношения е имало много прояви на добросъседство и братско сътрудничество, своеобразен връх на които е румънското военно участие в боевете за освобождението на България през 1877 г. Но... в това минало имаме и срамните събития, за които разказва нашият земляк Радостин Мирков. Ето защо днес би следвало „да разчитам“ факторите, обусловили неистовата омраза дотам, румънският православен съсед да стигне апогея на антибългаризма с параметри на геноцид; така ще можем да обясним и крайната злост, с която се води войната на България срещу северните ни съседни през 1916-1918 г. По-ясни ще станат и механизмите на чудовищната репресивност на съседното нам Кралство, разпространяна и върху добруджанските ни деди, върху съседите им турци и татари, които като добруджански поданици на Румъния имат „късмета“ да бъдат съюзници на „коварните“ южни съседни. В дните, когато с основание се вглеждаме към връщането на Южна Добруджа в българската държава, не бе нелогично да обрнем повече внимание и върху още по-логичния въпрос – как се стига до Рубинконов, т.е. до рязката румънската агресивност в 1913 г., довела до разбойническия акт от 28 юни, сблъскал жестоко два съседни народа. Обяснението, че румънските претенции са избулжили още в решенията на Петербургската конференция (26 април 1913 г.), която макар и да присъжда гр. Силистра към румънската държава не удовлетворила всичките румънски искания за „снемане“ на границата до линията Тутракан-Балчик – това обяснение не задоволява. Защото в няколко десетилетното съществуване на двете държави от края на XIX-началото на XX в. моменти е имало неведнъж (за тях най-синтезирано вж. писаното в V беседа от акад. Г. Марков във фундаменталния труд за балканизацията), ала напрежението винаги е спадало в резултат от интервенцията на някоя от Европейските сили. А през 1912-1913 г. такъв ефект няма, макар плахи рахитични действия от страна на руската дипломатия да са налице. Има обаче и контрапункт – т.е. осидителни за румънската агресивност реакции, и то в западни среди, които винаги са толерирали „латинската сестра“ на Балканите. За тях се заговоря още веднага след началото на Балканската война, ала без особена енергия и целасоченост. Така във Франция дипломатът Пол Камбон (добър познавач на балканската действителност) намира румънските териториални аспирации за шантаж спрямо България, а парижкия

„Le Temps“ още в края на 1912 г. публично изразява възмущение от някои изразявани претенции за териториални компенсации. Не остава назад и лондонския в. „Daily telegraph“. Но управляващите среди на всички Европейски сили, в т.ч. и на Русия, макар да не приветстват румънските искания и да съзират цялата аморалност на румънските претенции, виждайки и чувоните победи на българското оръжие срещу Турция, започват да дават съвети „България да отстъпи нещо“, за да няма напрежения между тях самите. След като и Русия отказва да заеме осидителна за Румъния политическа позиция, а още през ноември 1912, и то в присъствие на председателя на българския парламент, демонстрира румънофилия (в Букурещ тогава отбелязват 36 годишнината от боевете при Плевен, и Русия за пръв път признава румънските заслуги във войната от 1877-78 г., удостоявайки Карол II с маршалски жезъл), в Лондонските преговори с Турция, др-р Ст. Данев не без внушение на тамошния руски посланик прави „интересно“ предложение. То е България да отстъпи малка територия край Черно море (7 км ввицна край Мангалия), да раззруши фортовете край Силистра, да даде църковни и др. права на куцовлаците, които биха били присъдени към нея; в замяна Румъния да се ангажира да не иска нищо повече и да подкрепя южния си съсед във войната срещу турците и в спорете със сърбите. Така още кабинетът на И. Гешов чрез полуобещания подсказва вероятността с преговори да се стигне до корекция на границата. На 3 януари на съвместно съвещание на правителството и генералитета се стига до извод за някакви териториални отстъпки. На 13 януари 1913 г. нашият посланик в румънската столица информира, че премиерът Т. Майореску обещава от тяхна страна търговски области, дипломатическа и военна помощ и срещу турци, и срещу сърби, заем от 100 млн. леи и пр. и се жалвал, че Гешов не обръщал никакво внимание на авансите му. В същото време навсякъде другде европейската общност се манипулира за отстъпването на Силистра. И, знаейки е, това се приема от конференцията в Петербург. А под протокола на този форум стоят подписи на С. Сазонов, Я. фон Пурталес, Дж. Бюкенън, Т. Делкасе и др. Изнудената отстъпка за Румъния, още в края на април се приема от румънските политици, с условие, че не им задоволява исканията. Това незадоволство тласка Кралството към агресията (28 юни – 18 юли 1913), санкционирана скоро след това и в договора от Букурещ, (28 юли/10 авг. 1913 г.) – международен акт, според който вече и Южна Добруджа става изцяло румънска... Но нека внесем някои уточнения за тази агресия.

1913 да се нападат позициите на доверените ни съюзници, румънският удар е удар в тила. Към него, след 30 юни 1913 г. се добавя и настъпление на турски войски от юг, като башбозук извършва и кланета над българското население.

Започналото в началото на юли настъпление на румънската Дунавска армия след десантите при Оряхово, Гиген и Никопол и минаването на добруджанската граница, трудно би могло да се квалифицира като война. Румънските войски не срещат никаква съпротива от малкото български войсковы сили, доколкото ги има, и то главно в северозападна България. Нашествниците напредват на юг, представяйки това за европейска акция, която трябва да подпомогне излизането на България от войната. Тиловото осигуряване на нахлулите войски е изцяло за сметка на българското население. И до днес в много населени места е останал споменът за реквизиционната практика на Румъния от лятото на 1913 г. Остава обаче и друг спомен, игнориран от историографията ни, и представян превратно от румънската военноисторическа наука. Става дума за вземане на над 5 500 български военнопленници от „победителите“, чиито чели отряди стигат до подстъпите към София (Г. Богров, Саранци). Почти всичките 5 500 са освободени, след... клетва „върху кръста“ че няма да воюват срещу Румъния. Военнопленниците стават войници и офицери главно от гарнизони във Фердинанд (днес Монтана), Берковица и Орхане (днес Болград), влизайки в полостата на действие на 1-ва и 2-ра румънски конни дивизии. И всичко това е в дните от 5 до 10 юли. Инициативата за толерантността и хуманизма идва от румънския генерал Богдан. Всичко това няма как да не получи адмирация, ако обаче се игнорират някои детайли, очертани в по-голяма дълбочина процесите по пленяването на толкова много войници, в т.ч. и на началника на 9та пех. Плевенска дивизия ген. Радой Сираков. А тези подробности се свеждат до това, че пленниците стават пред всичко част от личния състав на разбунтували се в края на май войници на 33 и 34 полкове. (Войничките бунтове тогава обхващат след това и други части). Но ген. Сираков като началник на дивизията, в която тези полкове са били всякога за пример, иска това да проучи докрай причините за този „срам за армията“, и също се озовава сред тях, където малка част от бунтарите е почнала да води поражена, в полза на румънците, агитация. Нищо чудно, че на 5 юли и той, заедно с още 28 негови офицери, непосредствено след обид, по време на един пороен дъжд, се озовава сред пленените. (По това време на изток части на 5-и армейски корпус завземат Варна-Балчик). Към юли обаче всички знаят за Постановлението 169 на Министерския съвет (от 27 юни 1913) на България, придружено от заповед на главнокоманд-ващия, в случай на румънска агресия българските войсковы части да не оказват въоръжена съпротива. И такава съпротива действително няма, освен в един-единствен случай на 7 юли, указан от наш румънски колега.

Ако пленените войници след положена клетва веднага биват освободени, то ген. Сираков отказва такава клетва и затова е отведен в Букурещ, откъдето бива освободен при започване на мирната конференция заедно с офицерите. А инициаторите на колаборационизма сред войската, макар и да са били военнопленници, получават сурови присъди като изменници на родината с присъда 269 от 1915 г. на Русенския военен съд. Така че не хуманизмът и толерантността ще да са били водещи мотиви за румънските решения за освобождение на военнопленниците, а съзнанието за подлостта на агресията, която е в дисонанс с Хагската конвенция от 1899 г., подписана и от двете страни, пък и чисто техническите затруднения по изхранването на толкова много пленници.

Върху южнодобруджанската територия (по данни от преброяване от 1910 г.) са живели 45,7%

българи; 40,5 % турци; 3,8 % татари; 4,4 % цигани, а 2,1 % са били румънци. Решенията на Букурещкия договор обаче, увенчали края на Втората балканска война, игнорират демографските статистики, предопределят 3 години по-късно и военните действия между България и Румъния, водени с уникална злост и ожесточение от българите в условията на новата, Първа световна война. За „толерантността и хуманизма“ на румънците в 1913 г. никой не щёл да си спомня, но подил удар в гърба и отнемането на Добруджа са още „живи“. Да уточним – войната е обявена от българското царско правителство (1 септ. 1916 г.), солидаризирало се заедно с новите ни съюзници Германия и Турция, за дързостта на Румъния да влиза във война с другата ни съюзница Австро-Унгария. Има и друг интересен момент, неоснователно „премълчан“ от наша страна: още от средата на август 1916 г. румънските власти в отскоро присъединената Ю. Добруджа предприемат мобилизация сред нерумънското население предимно на млади мъже, за да издължат годишните зърноотдавки към Румъния, закарвайки с каруци житото за 2-3 дена до Меджидия. Тогава се дава и приведената в труда на Р. Мирков инструкция за отвличане на чужденци и подозрителни личности. Тогава е и началото на най-черните дни в българо-румънските отношения не само през войната, а и изобщо.

Считаме, че в основата на повечето българо-румънски конфликти лежат недомислени международни решения на европейско равнище. А според Норман Дейвис, който хронологически „заклучва“ XIX в. между 1815 и 1914 г., периодът 1871-1914 г. в Европа е етап на интензивното съперничество, утешено от дипломатически ревизии, превъоръжаване и колониална конкуренция между Силите. За нещастие етническата мозайка на Балканите като обективен фактор пречи за създаването на стабилни национални държави. Затова и терминът балканизация става нарицателен за политическа фрагментация, дребнав национализъм и злостни вражди.

Не е тайна, че и до днес голяма част от елита на румънското общество се дистанцира от понятието като Балкани и балкански, признавайки за северна граница на полуострова река Дунав, без да проучи докрай причините за този „срам за армията“, и също се озовава сред тях, където малка част от бунтарите е почнала да води поражена, в полза на румънците, агитация. Нищо чудно, че на 5 юли и той, заедно с още 28 негови офицери, непосредствено след обид, по време на един пороен дъжд, се озовава сред пленените. (По това време на изток части на 5-и армейски корпус завземат Варна-Балчик). Към юли обаче всички знаят за Постановлението 169 на Министерския съвет (от 27 юни 1913) на България, придружено от заповед на главнокоманд-ващия, в случай на румънска агресия българските войсковы части да не оказват въоръжена съпротива. И такава съпротива действително няма, освен в един-единствен случай на 7 юли, указан от наш румънски колега.

Ако пленените войници след положена клетва веднага биват освободени, то ген. Сираков отказва такава клетва и затова е отведен в Букурещ, откъдето бива освободен при започване на мирната конференция заедно с офицерите. А инициаторите на колаборационизма сред войската, макар и да са били военнопленници, получават сурови присъди като изменници на родината с присъда 269 от 1915 г. на Русенския военен съд. Така че не хуманизмът и толерантността ще да са били водещи мотиви за румънските решения за освобождение на военнопленниците, а съзнанието за подлостта на агресията, която е в дисонанс с Хагската конвенция от 1899 г., подписана и от двете страни, пък и чисто техническите затруднения по изхранването на толкова много пленници.

Върху южнодобруджанската територия (по данни от преброяване от 1910 г.) са живели 45,7%

идват от факта, че малко повече от половината от 136-те хиляди бесарабци са жители и потомци на неотдавна обединилото се с Влахия доскоро васално на Турция Княжество Молдова (1862 г.) А в значително по-обширната като територия Сев. Добруджа има също няколко румънски села, масата от населението не е християнска, а изповядва исляма, и малко по малко от половината са българи. Русия, победителка във войната с Турция, е непреклонна – тя счита, че Бесарабия („сия пустынна страна“) е цивилизована именно от нея в периода 1812-1856 г. и макар и да е заселена от нея с трудолюбиво християнско население, несправедливо след загубата в Кримската война (1856 г.) южната ѝ част бива дадена на васалното Княжество Молдова. За русите етническият облик на населението е без особено значение. В същото време отстъпването от султана на императора по Сан-стефанския договор Добруджа, в случай че Русия би я оставила на създаващата се България, означава не просто обща между „освободители“ и „освободени“ граница, но... и угрозата от нова „кримска коалиция“ на западноевропейски страни с Турция – понеже ни една от Европейските сили не би я признала. А споменът за унищителното руско поражение в Кримската война (1853-56 г.) е още жив. И затова Царят предприема предварително планиран ход да компенсират румънския съюзник от 1877-78 г. с Добруджа, без да пита българите. С мисията да убеди румънския княз и министрите му в целесъобразността на тази сделка, на 19-21 януари 1878 г. в Букурещ пристига граф Н. П. Игнатиев. Той е натоварен от Императора главно да подготви и подпише с Турция договора, станал реалност с името Санстефански мир. В него, както е известно, Игнатиев формулира клауза, че „като взема под внимание финансовите затруднения на Турция и в съгласие с желанието“ на султана, руският цар се съгласява да замени изплащането на една огромна сума от турска страна с отстъпването и на Добруджа. Финансистите на Русия изчисляват, че победена Турция дължи на победителката 1 млрд. 410 млн. рубли – число шокиращо турските представители. А руските се съгласяват да приемат Добруджа, Карс, Батуми, Ардахан, Баязид и Кагизман в замяна на 1 млрд. 100 млн. рубли. Значи дългът на Портата се намалява само на 310 млн. рубли. Ето защо Русия не желае да присъедини Добруджа, запазвайки правото да я размени с Южна Бесарабия, отнета ѝ през 1856 г. Тази именно бъдеща клауза плевира пред румънските държавници по пътя за Одрин Игнатиев, където вече е подписано примирие и войските го очакват, за да оглави руската делегация, която трябва в най-къс срок да подпише и мирът.

В разговорите с него румънските държавници, като отхвърлят сделката Добруджа срещу Бесарабия, казват, че страната им в никакъв случай не може да се раздели с южнобесарабските територии, бивша част от някогашното Княжество Молдова, но че би могла да бъде обезщетена с някои земи от румънски села от десния бряг на Дунав от Видин до Никопол! Румънският княз Карол деликатно лансира и кандидатура чрез лична уния русите да предложат нещо именно за потенциален български монарх и на бъдещото Княжество България. И това при положение, че самият Игнатиев не е стоял далеч от мисълта Царят да издигне личната негова кандидатура. Ето защо не бива да ни удивлява припомнянето от графа на известния и на румънските политици факт, че през 1812 г. Русия „е взела“ пустищ Татарски санджак с почти пустинна степ (Бесарабия). Но през зимата на 1878 г. и румънският в. „Преса“ пише, че румъните, бидейки „хомогенен народ от латински произход не бива да се смесват със славянското племе от България“, че не могат да приемат Добруджа, тъй като е извън естествените граници на Румъния и че ако това стане, тяжна окупация на Добруджа ще значи „поредица от конфликти“ между българи и румъни. Но предимно под влияние на М. Когълничану –

министърът на външните работи, вдигнал глас в защита на Априлското въстание /1876 г./, а след това защитавал курса за бесарабски еносис в Берлин до юни 1878 г., румънската външнополитическа стратегия на Юг постепенно се променя. Промяната е на 180°: Румъния, чието право на независимост от май 1877 г. никой не оспорва, е убеждавана от дипломатите на западноевропейските страни, че не бива, да се противи на най-авторитетния международен форум в Берлин, отредяйки ѝ роля да бъде барьера („жлин“) между северните и южните славяни, като ѝ „поверява“ Добруджа. Конгресът в немската столица неведнъж е обявяван от Бисмарк, че е форум, където се решават проблеми на европейския мир, а не някакви дребни въпроси. Шом това е така, Румъния не бива в своите действия да се ръководи само от своите етнонационални чувства, защото така се изключва от кръга на европейските интереси, а те изискват тя именно като латинизирана страна да се грижи за тях. Присъствалите на конгреса румънски пратеници вече са дотегнали на делегатите на Австро-Унгария, Италия, Франция, Германия и др. с оплаквания за това как Русия иска да им отнеме Южна Бесарабия. Ни един от тези делегати обаче не вдига глас срещу Русия заради този ход. На румънците започват да се сочат вече и стопански изгоди, които Румъния би имала с Добруджа – връзка с останалия свят по море, контрол върху долното течение на Дунав, плодородие на района. Демографският фактор изобщо се игнорира. На Русия, въпреки вразябеното отношение към земислите ѝ за Санстефанска България, де факто се признава правото да има цяла Бесарабия (северната част и преди е била част от Империята!), а княз Карол I през ноември със специален манифест, адресиран до добруджанци и написан не случайно и на български език, прокламира присъединяването на бившия Тулчански санджак към своята държава. Малко преди това, през септември 1878 г., когато премиерът Й. Брагяню обявява пред парламента твърдото решение на кабинета си да присъедини Сев. Добруджа, сякаш като мотив да отрече доминиращо българския ѝ облик, декларира, че и до османското завоевание тази земя е принадлежала на зитанските владетели, а румънците прогонили татарите оттам, и че в крайна сметка Добруджа никогато не е била част от българската държава. Оттук започват и по-късните исторически манипулации, че Добруджа си е „дъра ромъняска“ открай време. В името на историческата правда трябва да признаем, че в курса на румънските държавници доминират дипломатическите ходове, за да отретат руските права над Ю. Бесарабия и отхвърлят „добруджанската размяна“. Но в заседанията на конгреса никой не ги взема предвид. На X заседание на конгреса (19 юни/1 юли 1878 г.) делегатите обсъждат границите на Румъния. Затова допускат да бъде поканен външният министър М. Когълничану (1817-1891 г.), бившият истрик, убеден борец за обединение на Молдова и Влахия, бивш премиер и на Молдова и на обединена Румъния. Най-авторитетният румънски държавник прочита меморандум, изискаващ признаване независимостта на страната си, присъединяване към нея на Дунавската дельта и Змийския остров в Черно море и отхвърляне руското искане за връщане на Южна Бесарабия към империята. Руската страна обаче е категорична – тя ще приеме независимостта на Румъния само срещу отстъпване на Южна Бесарабия и компенсиране с бившия Тулчански санджак. Вземат думата и френският външен министър Вадингтон (1826-1894 г.) и казва, че компенсацията за загубата на Ю. Бесарабия чрез Тулчански санджак е малка и че Румъния трябва да се разшири за сметка на протектираното Княжество с градовете Силистра и Мангалия, като границата бъде линия южно от възвишенията обща площ около 2 000 км 2. Предложението му е веднага прието от Италия и Австро-Унгария. След интервенция на руския делегат граф Шувалов

се стига до компромис: границата да се запази и уточни от делимитационна комисия, като Силистра се върне на България, а Мангалия се даде на Румъния. Така въпросът за добруджанската граница и в бъдеще ще продължи да терзае румънският политически елит.

Скоро след конгреса Румъния започва процес на постепенна дебългаризация и румънизация на Сев. Добруджа (ше припомним, че на 18 юли 1878 г. френският в. „La Republique Francaise“ отпразил препоръки ѝ роля да бъде барьера („жлин“) между северните и южните славяни, като ѝ „поверява“ Добруджа!). За около 30 години чрез колонисти от Влашко и Молдова нещата в демографски план се променят, като се извършва и мащабно преразпределяне на обработваната земя в полза на румъните. Макар териториалните аспирации на Румъния на юг, и то не само към Добруджа, да се изказват кога по-явно, кога по-дискретно, макар да идват предупреждения и „отвън“, след мирното, но под натиска на някои Велики сили, отстъпване на Силистра (април 1913 г.), част от българския елит си дава вид, че е „сюрпризирани“ от териториалните аспирации на съседа. А дори тонът в румънския печат в защита на уж многого куцовлаците от Македония, които България би получила още през есента на 1912 г., е подказвал агресивност. На пръв поглед нещата са „безпощадно ясни“ – Румъния изпълнява ролята на страж над европейските интереси, понеже „бди“ над балканското равнинско, което би било нарушено от България, защото последната би могла през 1912 г. да присъедини много куцовлашко население, особено от откъснатите от Турция територии на Македония. С категоричност се изразим съгласие с духа на изследванията на покойния колега Жеко Попов, развити доста преди нас в неговите статии, в т.ч. и в монографията, в които този аргумент се разобличава като идеино-пропагандистки. Аргументът обаче е в хармония с духа на тогавашните, към 1912-13 г., международни отношения. Начевашките раздлителни линии между оформящите се геополитически блокове, които само след година ще подпалят „голямата война“, позволяват развитието на ескалиращи териториални претенции. Техни маркери във времето преди това са претенциите както за Силистра, така и шения за корекции на териториални добруджански граници „три-гълници“, за граници до Тутракан-Балчик, за земи до ж п линията Русе-Варна. Всички те маркират претенции до есента на 1912 г. Затова е неетично Румънската държава да бъде обвинявана в коварство. Особено след като още през 1900 г. премиерът П. Карп не крие пред руския външен министър граф Ламдорф, че Кралството би пасуало до... увеличаване на България. „Равновесие“ се разбира от румънците така – България да не смее да увеличава своята територия, а на Румъния това да е позволено. Ще изясним още веднъж интересен аспект от българо-румънските отношения и ще признаем „висшия пилотаж“ на румънската държава дипломатия, която към септември 1912 г. не изказва ясно категорични териториални искания, но допуска румънска интервенция в балканските дела, за да извади на преден план именно срещу България искане... за компенсация и то точно заради куцовласите /арумъните/ в Македония. Интензивната националистическа пропаганда там не е успяла в значителна степен да отблъсне това население от Гръцката патриаршия, но без да го конфронтира силно с българите-екзархисти, за да участва то и в боевете на българи с турския аскер още през 1903 г. (Пито Гули). Към 1912 г. успешно адаптиращите се и към гърците, и към българите куцовласци (арумъни) живеят разпръснати в Битолско (Магарево, Гърново, Нитопол), Крашево, Воденско, Мелнишко, Разложко. Техният брой не е ясен, но за румънските държавници е голям, при липсата на какъвто и било консенсус между България-Гърция-Сърбия, те да бъдат обявени за бъдещ етнически потенциал на Царство България, за да се иска точно от него компенсация не